

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫ

Татай Нұрдана

nurdanataai@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің психология мамандығының 4 курс студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі- Б.Ш. Байжуманова

Жауапкершіліктің психологиялық аспектілері Ж. Пиаже, Л.И. Божович, Л.С. Славина, В.Н. Мясичев, К. Муздыбаев, Л.Р. Даниельс, Л.А. Сухинская еңбектерінде ашылып қарастырылған.

Психологиялық зерттеулерге сәйкес, жасөспірім (студенттік) жас –бұл адамның қарқынды әлеуетті жетілу кезеңі деп көрсетіледі.

Мотивацияның өзгеруі, құндылық бағдарларының бүкіл жүйесі бір жағынан кәсібилікке байланысты арнайы қабілеттердің қарқынды қалыптасуы, екінші жағынан бұл - жасөспірімнің мінез-құлқы мен ақыл-ойының қалыптасуының негізгі кезеңі ретінде ерекшеленеді.

Жоғарғы оқу орнындағы педагогикалық ғылымда дидактикалық теорияның әртүрлі аспектілерін терең талдайтын көптеген жұмыстар бар. Олардың ішінде А.А. Крашеников, В.Л. Беспалько, В.М. Ковалева оқу процесіндегі жауапкершілікке назар аударған.

Оқу үрдісіндегі даралық мәселесін А.А. Кирсанов, Е.М. Дурко, Н.Б. Лаврентьева, В.М. Гареев арнайы пәндерді оқытуда модульдік тәсілдерді қолданды. Алайда, жоғарғы оқу орны жағдайында модульдік-рейтингтік оқыту негізіндегі оқу процесінде болашақ маман ретінде студенттердің жауапкершілігін қалыптастыру мәселесі арнайы зерттеу тақырыбына айналған жоқ. Осылайша, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау жеке тұлғаның жауапкершілігін қалыптастыру мәселесін шешудің теориялық алғышарттарының болуын көрсетеді, бірақ жоғарғы оқу орны жағдайында оқу іс-әрекеті кезінде студенттік жастағы жауапкершілікті қалыптастыру мен дамытудың нақты құралдары мен шарттары іс жүзінде зерттелмеген. Жауапкершілік, эмпирикалық бақылаулар мен теориялық зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, сәтті оқыту мен кәсіби еңбекке ықпал ететін жетекші тұлғалық қасиеттердің бірі болып табылады.

XXI ғасырда адамзаттың жаңа жаһандық мәселелерді (экологиялық, энергетикалық, әлеуметтік, халықаралық терроризм мен есірткі кәсібіне қарсы күрес және т.б) жауапкершілікпен шешуі қажет болған жағдайда білімнің жоғары деңгейі еркін демократиялық қоғамның негізі және мемлекеттің экономикалық және әскери қауіпсіздігінің факторы ретінде қарастырылады. Бүгінгі таңда «әрбір мемлекеттің, әрбір ұлттың мүмкіндіктерінің шешуші факторы, білімділігі адамдардың зияткерлік және рухани әлеуеті болып табылады». Демек, білім сапасын арттыру саясаты тұжырымдамасының білім беру саласындағы сапа философиясының негізгі бағыттарының бірі білім алушыларды зияткерлік тәрбиелеу, олардың танымдық-шығармашылық қабілеттерін XX ғасырдың сын-қатерлеріне дайындық нысаны ретінде дамыту болып табылады.

Қазіргі әлемде кез-келген мемлекеттің зияткерлік әлеуеті технологиялық қуат пен материалдық әл-ауқаттың негізі болып табылады. Барлық дамыған елдерде зияткерлік еңбек, білім және ақпарат үлкен табыс әкеледі, сондықтан бәрінен жоғары бағаланады. Соныдықтан, қазіргі қоғамның алдында басты міндет – білім алушыны өркениеттің жаңа жағдайындағы өмірге дайындай алатын, атап айтқанда, ойлана алатын және жұмыс істей алатын жоғары дәрежелі сарапшы мамандар, қызметтің барлық салаларында, экономикалық барлық салаларында жаңа идеялардың генератор мамандары. Бұл қондырғылар қазірдің өзінде «білім туралы» және «кадрлардың даярлау жөніндегі ұлттық бағдарлама» бекітілген. Ең бастысы – осы білім беру саясатын заманауи деңгейде жүзеге асыру. Бүгінгі таңда жеке тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттері белгілі бір білімнің көлемі

мен толықтығының өлшемдеріне емес, оларды өз бетінше толтыру, кәсіби міндеттерді қою және шешу қабілетіне негізделген. Адам ақыл-ойы үшін ең маңыздысы, ол қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстарының табиғи байланыстары мен қатынастарын көрсетуге, қоршаған ортаны өзіне қайта құруға мүмкіндік береді.

Студенттердің қажетті білімді саналы түрде игеруі олардың логикалық ойлауын, есте сақтау қабілетін, зейінін, санасын, қабілеті мен талантын дамытады.

Кесте 1

Студенттердің оқу іс-әрекетіндегі міндеттері

Ақыл-ойды тәрбиелеуді ұйымдастыру кезінде келесі міндеттер шешіледі.	
1	Сана мен талант қабілеттерін дамыту;
2	Білім мен дағдыларды біртіндеп байыту, кәсіби даындықты дамыту;
3	Білімге қызығушылық таныту;
4	Танымға белсенділікті арттыру;
5	Заманауи білімді оқыту негізінде ғылымми дүниетанымды дамыту.

Жоғары оқу орнында білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде әр адамның өміріндегі маңызды кезең болып табылады. Демек, болашақ кадрларды даярлаудың педагогикалық процесін дұрыс ұйымдастыру мамандық бойынша қажетті ғылыми білімді, дағдылар мен дағдыларды игеру ғана емес, сонымен қатар оларды алу процесіне жауапкершілік сезімін дамытуды да қамтиды.

Мемлекеттің экономикалық мәдени-ағартушылық прогресі студенттердің білім деңгейіне байланысты екені сөзсіз. Оқу сапасын жақсарту үшін ар-ождан, міндет сезімі және жауапкершілік сияқты ұғымдар әрқашан маңызды болып табылатын рухани дамыған адамды тәрбиелеуге ерекше назар аудару қажет. Мұндай қасиеттерді дамыту өте қиын міндет. Психологиялық тұрғыдан алғанда, мұндай қасиеттер адам өзін-өзі тануға, өз іс-әрекеттерін бақылауға және оның іс-әрекеттеріне жауап бере бастағанда көрінеді. Мұғалімдер мен ата-аналардың жас ұрпақты рухани тәрбиелеудегі ынтымақтастығы оның рухани дамуына және байытуына ықпал етеді және әрқашан оң нәтиже береді. Бұл жағдайда мұғалімдердің өз қамқоршыларының психологиялық жағдайы туралы хабардар болуы маңызды емес. Студенттердің психологиялық талдауының нәтижелері көрсеткендей адамның жауапкершілік сезімі, сондай-ақ өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі сынау, ерік-жігер мен мінездеме сияқты қасиеттері қалыптасу кезеңінде болады, бұл оларды игерудің күрделілігі мен кейбір қиындықтармен анықталады.

Студенттік кезеңде рухани даму процесі өте белсенді жүреді: еркіндік, ұйымдастырушылық қабілеттер, мақсатқа ұмтылу, нақтылық, құлшыныс және еңбекқорлық, тапқырлық, тұрақтылық, өзін-өзі бағалау, жауапкершілік және осы сияқты қасиеттер қалыптасады. Сондай-ақ, мақсат, өмір салты, әлеуметтік және жеке міндеттер, махббат сезімі, адалдық, әділеттілік сияқты әлеуметтік-рухани категориялар дамиды.

Психологиялық зерттеулерге назар сала келіп, осы кезеңде студенттердің осы кезеңде ішкі тілектері мен ұмтылыстары өте қарқынды өсуде, бірақ тәжірибенің жетіспеушілігіне байланысты студент көп жағдайда шындықты романтикадан ажырата алмайды, шындықты иллюзиялар, армандар, оптимизммен шатастырады. Өзіміз білетіндей өмірлік тәжірибелердің өсуімен адам өзінің ұстанымын нақты біледі, өмірге мақсаттарды нақты қоя біледі, нақты жоспарларды белгілейді және біртіндеп оның өмірін болжауға үйренеді.

Б. Ананьевтің еңбегінде студенттердің өмірі мен дамуын жынысы мен жасына және басқа да нейродинамикалық ерекшеліктеріне қарай зерттеулер жүргізген. Зерттеу нәтижелерінде, студенттік кезең адамның зияткерлік қабілеттерін дамыту үшін ең жемісті болып саналады. Психофизиологиялық функциялардың даму шыңы 18-20 жасқа келеді. А.

Ананьевтің пікірінше бұл уақытта ақыл-ойдың перспективасы, оның ақпаратты қабылдау, есте сақтау және сақтап қалу қабілеті жүреді. Осы кезеңде алынған білім мен қабілеттер келесі жылдары бірдей динамиканы қамтамасыз етеді. Көпжылдық тәжірибелік еңбектерде көрсетілгендей, студенттердің мінезін, атап айтқанда жауапкершілік сезімін қалыптастыруда олардың жоғары оқу орнында алған білімі мен дағдыларды үлкен рөл атқарады.

Жоғарғы білім әрдайым студенттердің білім алу процесіне жауапкершілік сезімін тәрбиелеуге ықпал етті. Жоғары оқу орындарында білім әрқашан жеңе алмайтын күш іспетті, бұл - кез-келген елдің дамуы мен өркендеуінің кепілі болып келеді. Қазіргі уақытта жоғары білімнің тиімділігінің және болашақ мамандардың білім сапасын арттыру мақсатында білім беру саласындағы түбегейлі реформалар мен жетілдірудің мақсатты саясаты жүргізілуде. Оқуға деген қызығушылықты арттыру яғни, жаңа білім алу, топта нақыт іскерлік және достық, шығармашылық жағдай жасау стандартты емес, оқыту әдістерін іздеуді және тартуды талап етеді. Білімге деген қызығушылық ерте жастан бастап басталады, мұның өзі оқу ісі-әрекетіндегі жауапкершіліктің түрлеріне жататындығын анықтайды. Таным процесі әрдайым еркін және санамен бірге жүреді, бұл студенттердің жауапкершілік сезімін дамытуға ықпал етеді. Оңтайлы ұйымдастырылған оқу процесі әрдайым жауапкершілік сезімін қажеттілікке айналдыруға тырысады. Мұндай оқыту әрбір қатысушының шығармашылық және зияткерлік әлеуметімен толықтыра отырып, күтілетін нәтижелерді береді. Студенттер бір-бірімен достық қарым-қатынасты сақтауға тырысады, шынайы болады, оқытудың дәстүрлі емес тәсілдерін (зияткерлік-шығармашылық ойындар, тесттер, тапсырмалар) пайдаланады, жалпы қызығушылықты сақтайды және өз дағдылары мен іскерліктерін практикада қолдануға тырысады. Сондықтан студенттердің «алтын» кезеңі өз мамандығының құпияларын игеруге және бұрыннан келе жатқан арманын жүзеге асыруға деген ұмтылыспен сипатталады. Ерекше күтпеген шешімдерді іздеуді қажет ететін стандартты емес ойындарды, тапсырмалар мен жұмбақтарды тарту арқылы қол жеткізілген таным, оқу процесіне шығармашылық стандартты емес көзқарас шығармашылық ойлауды дамытады, бұл студенттердің жауапкершілік сезімін тәрбиелеуге де ықпал етеді.

Студенттердің жауапкершілік сезімін тәрбиелеуде олардың әрқайсысы өзінің негізгі уақытын өткізетін отбасы да маңызды рөл атқарады. Ата-аналары осы кезеңде балаларына ерекше назар аударуы керек. Студенттердің жауапкершілігін қалыптастыру олардың ата-аналарынан көп шыдамдылықты талап етеді. Егер ата-аналардың өздері студенттерге үлгі бола алса, бұл оңайырақ болады. Балаларын дұрыс жолға бағыттай отырып, ата-аналары оларға ақылға қонымды талаптар қоя алады, онымен ортақ тіл таба алады және мақсатқа жетуге көмектеседі. Сондай-ақ, оқушының айналасындағы үй атмосферасы оған көмектесуі керек (оқу үшін қажетті жағдайлар мен ыңғайлылықты жасау керек: жеке бөлме, жұмыс үстелі, кітаптар және т.б.). Бірте-бірте бала кезінен бастап әр адамға білім – бұл күш, жарқын болашақтың кепілі.

Қазіргі уақытта бүкіл әлемде жойылуға бейімділіктің артуына байланысты руханият пен ағартушылықтың рөлі ерекше өсуде. Тарих ағартушыларының идеялары екенін бірнеше рет дәлелдеді, демек жасампаздық әрқашан адамзатқа бүкіл әлемге таралған кез-келген қиын жағдайдан шығуға көмектесті. Ағарту жастардың бойында патриоттық сезімді тәрбиелейді, бұл жауапкершілік сезімінің жоғары дәрежесі болып табылады және қоғамды адамдардың әл-ауқатын арттыруға, құруға шақырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2т. / Под ред. А.А.Бодалева. М.: Педагогика, 1980. Т.2. - 288с.
2. Анисимов С.Ф. Мораль и поведение.-2-е изд., доп. М.: Мысль, 1985. - 155с.
3. Бордовская., Н.В. Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов СПб: Издательство " Питер", 2000. 304 с.
4. Кашапова Г.И. Ответственность как социально психологический феномен и уровни ее развития. Казанский педагогический журнал. Социологические науки. 2012.

5. Муздыбаев К. Психология ответственности. Издательство «Наука». Ленинградское отделение. 1983.